

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – АДАМНЫҢ АР-НАМЫСЫ МЕН ҚАДІР-ҚАСИЕТІН ҚОРЛАУ

Культай Сулейменовна Биржанова,

Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы. Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы, конституциялық, халықаралық құқық және кеден ісі кафедрасының доценті,
email: k_birzhanova@mail.ru

Жазира Дәулетқызы Тарап,

Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы, конституциялық, халықаралық құқық және кеден ісі кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, email: tarap79@mail.ru

Аннотация. Тәуелсіздік алған сәттен бастап сыбайлас жемқорлыққа тиімді қарсы іс-қимыл мәселесі қазақстандық қоғам мен мемлекеттегі аса маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

Сыбайлас жемқорлықтың ең көп таралған анықтамасы – бұл өз пайдасына жұмыс орнын немесе билікті теріс пайдалану. Кеңірек анықтамаға сәйкес, сыбайлас жемқорлық - бұл сенімді теріс пайдалану.

Сыбайлас жемқорлықтың қоғамның моральдық - адамгершілік негіздеріне деструктивті әсері ерекше алаңдаушылық туғызады, өйткені адамзат тарихи дамыған құндылықтардың табиғаты бұрмаланып, олардың мазмұны бұзылады. Сыбайлас жемқорлық «corrupture» латын тілінен аударғанда «сыбайлас жемқорлық» деген қорқынышты сөзбен анықталады және қоғам мен мемлекеттегі моральдық және құқықтық құлдырауды түсіну керектігін анықтайды. Объективті моральдық

зиян қорлау, дәрменсіздік, қорқыныш, белсенді, шығармашылық, бастамашыл өмірді жалғастыра алмау түрінде адамдардың бұзылған психологиялық күйінде көрінеді. Қоғамдық санада қоғамдық мүдделерге немқұрайлылық, сыбайлас жемқорлықпен, мемлекет өкілдерінің заңсыз, қорлайтын әрекеттерімен кішіпейілділік пайда болады. Сондықтан, қазір біздің елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің бұрынғы әдістері тиімсіз, күтілетін нәтиже бермейтінін түсіну керек.

Мемлекеттік қызметтің бүкіл жүйесін түбегейлі реформалаудың шұғыл қажеттілігі – адамдардың, қоғам мүшелерінің де, мемлекеттік қызметшілердің де санасын өзгерту қажеттілігі туындап отыр деп айтуға болады.

Түйін сөздер: қоғам, мемлекет, билік, адамның құндылығы, адам құқықтары, адамның ар-намысы мен қадір-қасиеті, сыбайлас жемқорлық, құқықтық нигилизм, құқықтық сана, мемлекеттік қызметті реформалау, заңгерлік білім.

КОРРУПЦИЯ – УНИЖЕНИЕ ЧЕСТИ И ДОСТОИНСТВА ЧЕЛОВЕКА

Биржанова Культай Сулейменовна,

доцент кафедры конституционного, международного права и таможенного дела Евразийской юридической академии имени Д.А.Кунаева. Республика Казахстан, г. Алматы,
k_birzhanova@mail.ru

Тарап Жазира Дәулетқызы,

старший преподаватель, магистр юридических наук кафедры конституционного, международного права и таможенного дела Евразийской юридической академии имени Д.А.Кунаева
Республика Казахстан, г. Алматы, tarap79@mail.ru

Аннотация. С момента обретения независимости вопрос эффективного противодействия коррупции является одним из важнейших в казахстанском обществе и государстве.

Самое распространенное определение коррупции – это злоупотребление должностным местом или властью с целью собственной выгоды. Согласно более широкому опре-

делению, коррупция – это злоупотребление доверием.

Особое беспокойство вызывает разрушительное воздействие коррупции на морально - нравственные устои общества, поскольку искажается природа исторически выработанных человечеством ценностей, выхолащивается их содержание. Коррупция в переводе от латинского «*corrumpere*» определяется страшным словом – «растлевать», под которым следует понимать моральный и правовой упадок в обществе и государстве. Объективно моральный вред проявляется в надломленном психологическом состоянии людей в форме унижения, беспомощности, страха, невозможности продолжать активную, творческую, инициативную жизнь. В общественном сознании возникает равно-

душие к общественным интересам, смирение с коррупцией, с неправомерными, оскорбительными действиями представителей государства. Поэтому сейчас в нашей стране должно прийти понимание того, что прежние методы борьбы с коррупцией не эффективны, не дадут ожидаемых результатов.

Настоятельная потребность решительного реформирования всей системы государственной службы состоит в необходимости изменения сознания людей, как членов общества, так и государственных служащих.

Ключевые слова: общество, государство, власть, ценность человека, права человека, честь и достоинство человека, коррупция, правовой нигилизм, правовое сознание, реформирование государственной службы, юридическое образование.

CORRUPTION IS A HUMILIATION OF THE HONOR AND DIGNITY OF A PERSON

Birzhanova Kultai,

Associate Professor of the Department of Constitutional, International Law and Customs Affairs of the D.A.Kunaev Eurasian Law Academy. Republic of Kazakhstan, Almaty, k_birzhanova@mail.ru

Tarap Zhazira,

Senior Lecturer, Master of Law of the Department of Constitutional, International Law and Customs Affairs. Republic of Kazakhstan, Almaty, tarap79@mail.ru

Abstract. *Since independence, the issue of effective anti-corruption has been one of the most important in Kazakhstan's society and state.*

The most common definition of corruption is the abuse of an official position or power for the purpose of personal gain. By a broader definition, corruption is an abuse of trust.

*Of particular concern is the destructive impact of corruption on the moral foundations of society, since the nature of the values historically developed by mankind is distorted, their content is emasculated. Corruption in translation from the Latin “*corrumpere*” is defined by a terrible word – “to corrupt”, which should be understood as moral and legal decline in society and the state.*

Objectively, moral harm manifests itself in the broken psychological state of people in the form of humiliation, helplessness, fear, inability

to continue an active, creative, initiative life. In the public consciousness, there is indifference to public interests, humility with corruption, with illegal, insulting actions of state representatives. Therefore, now in our country there should come an understanding that the previous methods of fighting corruption are ineffective, will not give the expected results.

The urgent need for a decisive reform of the entire public service system is the need to change the consciousness of people, both members of society and civil servants.

DOI 10.61995/bela/2023.1.18

Тәуелсіздік алған сәттен бастап сыбайлас жемқорлыққа тиімді қарсы іс-қимыл мәселесі қазақстандық қоғам мен

мемлекеттегі аса маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

«Адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» негізгі құндылықтар болып жарияланған Қазақстандағы қоғамдық - саяси, құқықтық, экономикалық және әлеуметтік – мәдени өмірді түбегейлі қайта құру кезеңінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелерінің айрықша маңызы бар, мұнда табиғи құқықтардың оң құқықтан басымдығы заңнамалық тәртіппен танылады [1]. Бірақ бұл құндылықтар әлі нақты құбылыстарға айналған жоқ, сондықтан сыбайлас жемқорлық бүкіл ел бойынша «шеруін» жалғастыруда. Дегенмен, іс жүзінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шараларды әзірлеу және енгізу соңғы онжылдықтарда өте белсенді жүргізілуде, бірақ сыбайлас жемқорлық деңгейі төмендемейді. Оның көп қырлы қаупі мемлекеттің имиджіне, оның барлық деңгейлеріндегі мемлекеттік биліктің беделіне нұқсан келтіріп қана қоймайды. Сыбайлас жемқорлық қатынастары қазіргі қоғамның барлық салаларына әсер етті, адамдардың тәрбиесі мен психологиясына терең еніп кетті. Бұл сыбайлас жемқорлық қалыптасқан қарым-қатынас жүйесімен күнделікті жағдайға айналғанын көрсетеді.

Сыбайлас жемқорлықтың қоғамның моральдық - адамгершілік негіздеріне деструктивті әсері ерекше алаңдаушылық туғызады, өйткені адамзат тарихи дамыған құндылықтардың табиғаты бұрмаланып, олардың мазмұны бұзылады. Азаматтардың санасында мемлекеттік қызметшілер болып табылатын Үкіметке және мемлекеттің басқа органдарына сенімсіздік бар. Объективті моральдық зиян, қорлау, дәрменсіздік, қорқыныш, белсенді, шығармашылық, бастамашыл өмірді жалғастыра алмау түрінде адамдардың бұзылған психологиялық күйінде көрінеді. Қоғамдық санада қоғамдық мүдделерге немқұрайлылық, сыбайлас жемқорлықпен, мемлекет өкілдерінің заңсыз, қорлайтын әрекеттерімен кішіпейілділік пайда болады.

Расма Карклинс өзінің «бұған жауап беретін жүйе: посткоммунистік елдердегі сыбайлас жемқорлық» кітабында сыбайлас жемқорлықтың қоғамға қауіпті әсерінің жоғары деңгейін анықтады, бұл қолданыстағы жүйеден көңілі қалуға әкеледі және революцияның қозғаушы күштерінің біріне айналады [2, 19 б.]. Мұндай

сыбайлас жемқорлықтың көріністерінің бір мысалы біздің еліміз болды, онда азаматтардың революциялық емес, бірақ өте мәнерлі наразылықтары, әсіресе 2022 жылғы қаңтардағы қанды оқиғалар өтті.

Біздің орнықты құқықтық нигилизм жағдайында адамның құндылығы оның елеусіздігіне дейін төмендетілді, бұл оны салтанатты түрде өшіруге, бюрократиялық түрде мыңдаған уәделермен тамақтандыруға мүмкіндік береді, осылайша мемлекет тарапынан заңды қолдау мен қорғаудан айырады. Мұндай адамның өмірі дәрменсіздік пен өзін-өзі қорлаудан үмітсіздік сезіміне толы.

Сондықтан, қазір біздің елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің бұрынғы әдістері тиімсіз, күтілетін нәтиже бермейтінін түсіну керек.

Мемлекеттік қызметтің бүкіл жүйесін түбегейлі реформалаудың шұғыл қажеттілігі-адамдардың, қоғам мүшелерінің де, мемлекеттік қызметшілердің де санасын өзгерту қажеттілігі туындап отыр. Азаматтарда құқықтық білімнің белгілі бір деңгейін және олардың негізінде күнделікті өмірдегі мінез-құлық стандарттарын қалыптастыру процесі жылдам емес, бірақ оны бір уақытта мектептің бірінші сыныбынан бастау керек. Бала жас кезінен бастап құқық нормаларымен реттелген қоғамдық қатынастардың белсенді қатысушысы болады: мектепте оқиды, мұғалімдермен өзара әрекеттеседі, кітапханадан кітап алады, дүкендерде сауда жасайды, қоғамдық көлікті пайдаланады, көшеден өтеді және т. б. Шындығында, ол құқықтық қатынастар жүйесіне субъективті заңды құқықтардың тасымалдаушысы ретінде енгізілгенін түсінбейді, оған оның құқықтарын сақтауға заңды міндетті тұлғалардың шексіз саны сәйкес келеді. Мұғалімдердің өздері де, ата-аналары да бұл туралы білмейді немесе білмейді. Дәл осы жастан бастап Заңның игілік ретіндегі идеясы, білім беру, денсаулық сақтау, олардың қадір-қасиетін қорғау құқығының құндылық маңыздылығын түсіну, мемлекеттік билік кепілдік беруі керек. Бұл деңгейде адам мен азаматтың өмірлік құндылықтарын түсіну негізінде тұлғаның кейінгі дамуымен құқықтық сананың негізі құрылуы керек. Алайда, біздің

елімізде, бір қызығы, біз оқушылардың құқықтық білім беру мәселелерінде тиісті түсінік таба алмаймыз. Дегенмен, бұл тәсілді енгізу әрекеттері жасалды. ҚазМҚА-да құрылған және өткен ғасырдың 90-шы жылдарының ортасынан 2008 жылға дейін жемісті жұмыс істеген «Street law Kazakhstan» қоғамдық ұйымы 1-сыныптан 10-сыныпқа дейін «Құқық негіздері» бойынша оқулықтар жазу бойынша орасан зор жұмыс атқарды. Бұл оқулықтар түрлі-түсті безендіруге арналған ресми оқулықтардан түбегейлі ерекшеленді, әр жасқа қажетті өмірлік маңызды құқықтарды, міндеттерді, тыйымдарды, бостандық шектерін бей-ресми түрде баяндады. Өкінішке орай бұл олардың жетекші ғалымдардан, заңгерлерден, тәжірибелі мұғалімдерден оларды енгізу бойынша жақсы пікірлер мен ұсыныстар алғанына қарамастан, білім министрлігі оларды оқу үдерісіне қосқысы келмеді, сөйтіп оның даған оқулықтар мектеп кітапханаларына таратылды. Ұйым өзінің өмір сүру кезеңінде мектептерде көптеген оқыту және дамыту сабақтарын, шеберлік сыныптарын, семинарлар мен конференциялар өткізді, осылайша мұғалімдердің қазіргі заманғы құқықтық тәрбиесі мен құқықтық білім беру модельдерін құрды. Қазіргі мектеп түлектерінің едәуір бөлігінде мемлекет пен құқық, адамның басты құндылықтары, оның ішінде ар-намыс пен қадір-қасиет туралы нақты түсініктер жоқ. Бұл шындық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі бағытын анықтаумен байланысты емес, бұл оның алдын алу, яғни оның себептері мен жағдайларына әсері [3, 22 б.].

Біздің елімізде мемлекеттік органдар жүйесін қайта құру оның қызметшілерінің моральдық-адамгершілік, құқықтық санасының өзгеруімен жүзеге асырылуы тиіс. Демократиялық мемлекеттерде мемлекеттік қызметке рұқсат етудің негізгі критерийлері кәсіби қасиеттер мен жеке тұлғаның жоғары беделі болып табылады. «Мемлекеттік қызметші» ұғымының өзі оның қажеттіліктеріне сәйкес халықтың игілігі үшін қызмет етуі және оның үміттерін ақтауы керек екенін көрсетеді. Олардың қызметінің ажырамас қасиеттері мемлекеттің негізгі құндылықтары туралы толық хабардар болуы керек, олардың мәні мемлекеттік органдардың бүкіл жүйесін түсіну, тану және кепілдік беру болып табылады. Қазақстан

Президенті Қ-Ж. К. Тоқаевтың сөйлеген сөздерінде кәсіби, саяси бейтарап және беделді мемлекеттік қызметтің қалыптасуы бірнеше рет көрсетілген. Өзінің сайлауалды бағдарламасында «әділ Қазақстан – барлығына және әрбір адамға арналған. «Қазір және мәңгі» ол «біз» «мемлекет үшін адам емес, адам үшін мемлекет» формуласын берік ұстанамыз» деп мәлімдеді, «адамдар бос декларациялар мен жарқын болашақтың шексіз презентацияларынан шаршады. Азаматтар мемлекеттік органдардан өз уәделерінің ресми емес, нақты орындалуын күтеді».

Халықты билік көзі ретінде және табиғи құқықтардың тасымалдаушысы ретінде анықтау қоғамның мүдделерін тану және қорғау, құқықтық заңдардың маңыздылығын түсіну негізінде адамдардың бірлескен өмірінің әділ жағдайларын анықтау арқылы мемлекеттің қоғамдық келісімге қол жеткізуіндегі формальды ғана емес, саналы лейтмотив болуы керек (заңдар да заңсыз болуы мүмкін). Сондықтан мемлекеттің әлеуметтік даму деңгейін анықтаудың негізгі критерийлері адам құқықтары болып табылады, біз оның өмір сүруінің нақты табиғи шарттарын, өмір сүру сапасы мен әр азаматтың қадір-қасиетін түсінеміз. Адам құқықтары жөніндегі белгілі бір жұмысқа қарамастан, қазіргі уақытта біздің елімізде халық арасында адам құқықтары институтының мәні мен мақсаты туралы түсінік жоқ. Қарапайым адам әлі күнге дейін өз құқықтарын іске асыру тетігі туралы қараңғыда қалады, ал оларды азды-көпті түсінетіндер құқықтық білімінің жеткіліксіздігіне, кәсіп-қойлыққа немесе қызметтік міндеттерін асыра пайдалануына байланысты адам мен азаматтың құқықтарын бұзатын мемлекеттік қызметшілерге байланысты болуы мүмкін. Мемлекеттік қызметшілер, әсіресе халықпен тікелей байланысты төменгі буын, қоғам, мемлекет, әлемдік қоғамдастық мойындайтын және қорғайтын адам құқықтары туралы нашар біліп қана қоймай, оларды тікелей елемейді, өрескел бұзады. Бұл туралы республиканың барлық БАҚ форматтарында айтылған, мысалы, «Уақыт» газетінің апта сайынғы шолуында әрбір нөмір сыбайлас жемқорлық оқиғаларына толы.

Адамның құндылығы туралы конституциялық ереже мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың қызметінде үстемдік етпейінше, біз қоғамның тұрақтылығы мен табысты дамуы туралы айта алмаймыз,

өйткені адам құқықтары оның игілігі, оның ар-намысы мен қадір-қасиетінің өлшемі болып табылады. Дәл осы құндылық идеялары қоғам мүшелерінің, мемлекеттік қызметшілердің моральдық және құқықтық санасын анықтайды және сәйкесінше олардың іс-әрекеттерінде көрінеді. Сондықтан, құқықтық нигилизмді жеңудегі, адамның игілігі байланысты құқықтың құндылығын түсінудегі ең өзекті мәселе - шын мәнінде адами қатынастардың негізі болып табылатын адамның қадір-қасиеті ұғымын жандандыру қажеттілігі.

Жеке тұлғаның мәселелеріне, жалпы теориялық тұрғыдан адам құқықтарына, адамның қадір-қасиеті идеясына және оны жүзеге асыруға жеткілікті көңіл бөлінбейді. Қадір-қасиет-бұл адамның элеуметтік байланыстар жүйесіндегі бастапқы жағдайы. Адамның қадір-қасиеті, адамның ең жоғары құндылығын түсіну мәселесі өмір сүру, денсаулық, бостандық, әлауқат, әділеттілік, материалдық және рухани қажеттіліктерді қанағаттандыру құқығын тану мен жүзеге асыру мүмкіндіктеріне байланысты. Адамның қадір-қасиеті ұғымы субъективті құқықтардың мазмұнымен, жеке тұлғаның құқықтық мәртебесімен тығыз байланысты. Сондықтан азаматтық қоғамды қалыптастыру процесінде адамның қадір-қасиеті тақырыбы маңызды болуы керек, өйткені дәл осы тұжырымдамада адамның элеуметтік мәні көрінеді. Тек осы тәсілдің объективті арқылы оның құқықтарының шынайы күйін түсінуге болады, сәйкесінше қоғамдық қатынастар жүйесі қаншалықты әділ құрылған. Біздің әрқайсымыз үшін барлық адамдар қазіргі жағдайларға қарамастан бір-бірінің құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуі керек деген түсінікке негізделген тұрақты, болжамды және кепілдендірілген қоғамдық қатынастар жүйесі ең қолайлы болып табылады.

Құқықтық қорғаумен қамтамасыз етілген адам мен азаматтың конституциялық құқықтарын адам өзінің туғаннан бастап өзіне тиесілі және абсолютті және бөлінбейтін деп танылатын өзінің меншігі ретінде қабылдауы тиіс. Бірақ күнделікті өмірде бұл құқықтар жиі бұзылады, ал азаматтар көбінесе қорғаудың заңды түрлерін қолдануға жүгінбейді, өйткені мемлекеттік органдардағы моральдық - адамгершілік атмосфера, жалпы қоғамдағыдай, әлі де жемқор тұлғаға тап болмауға ықпал етпейді.

Шенеуніктердің жағымсыз қасиеттері-бұл олардың қадір-қасиетін қайта бағалауға және басқа адамдарға немқұрайлы қарауға

байланысты деформацияланған құқықтық сананың көрінісі. Тәкаппарлық пен цинизмнің жиіркенішті түрлері қоғам мүшелерінде адамның қадір-қасиетін қорлау және қорлау сезімдерін тудырады.

Адамның ар-намысы мен қадір-қасиеті туралы ұғымдар мемлекет пайда болғанға дейін пайда болды, сонымен бірге жақсылық пен зұлымдық, теңдік пен әділеттілік, парыз туралы тарихи дамыған идеялар пайда болды. Олар, барлығы бірге, әрбір жеке адамның рухани-адамгершілік өзегін құрайды, оған өзін-өзі бағалау сезімін береді. Қадір-бұл адамның ішкі өзін-өзі бағалауы, ар-ожданға, адамдарға жанашырлыққа, кез-келген жағдайда өмірлік игіліктерге қол жеткізуге жол берілмейді. Бұл оның өзіне деген құрметін, жеке тұлға ретінде маңыздылығын сезінуін, кез-келген өмірлік жағдайда өз принциптерінен өтпей, кез-келген жағдайдан шыға білуін білдіреді. Осыған байланысты мен Л.К. Фортованың ең толық және түсінікті идеясын келтіргім келеді: «қадір-қасиет - бұл адамның рухани-адамгершілік құндылығын, автономиясын, ішкі бостандығын, егемендігін моральдық-психологиялық жағдайы, сезімдері, тәжірибесі, эмоционалды-баяндалған хабардарлығы. Рухани адам өзінің ішкі интеллектуалды-адамгершілік бостандығы мен рухани тәуелсіздігін өте жоғары бағалайды және қорғайды. Ол өзінің қадір-қасиетін мінез-құлықты еркін таңдау, өз тағдырын өзі шешу, өз істерін ұйымдастыру, өз іс-әрекеттері үшін жауап беру қабілеті ретінде түсінеді» [4, 435 б.].

Мұндай қадір-қасиетке ие адам ешқашан оның абыройына қол сұғуға жол бермейді. Адамның ар-намысы қоғамда үстемдік ететін адамгершілік позициялардан жеке тұлғаны қоғамдық бағалаумен анықталады. Басқаша айтқанда, бұл сырттан қадір-қасиеттің көрінісі және адамның қоғамға, мемлекетке, айналасындағыларға, қоғамда қабылданған элеуметтік және рухани құндылықтарға қатынасына байланысты. Ар-намыс адамы, ең алдымен, адал (бұл сөздің туындысы - ар-намыс ұғымы), содан кейін басқалардың өзіне деген құрметін тудыратын жоғары адамгершілік, сенімді адам ретінде.

Осы қасиеттерге ие адамдар басқаларға құрметпен қарайды, өйткені басқа адамның қадір-қасиеті бар және жақсы қарым-қатынасқа лайық екенін мойындайды. Осы сезімнің арқасында адамдар арасындағы қарым-қатынас өзара түсіністікке, қолдауға, сенімге арналған сенімділікке ие болады. Тиісті элеуметтік

қатынастар құрылуда, олар барлығына және әркімге үлкен мәнге ие болады және белгілі бір жағдайларда заңдар арқылы қорғалуға жатады. Біздің заңнамада ар-намыс пен қадір-қасиет конституциялық нормалармен және салалық заңнамамен қорғалады. ҚР Конституциясының 17-бабы: «1. Адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды. 2. Ешкімді азаптауға, зорлық-зомбылыққа, басқа қатыгездікке немесе адамның қадір-қасиетін қорлауға немесе жазалауға болмайды». ҚР Конституциясының 34-бабы әркімге «Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңнамасын сақтау, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу» міндетін жүктейді. ҚР Азаматтық кодексінің 143-бабы азаматтардың ар-намысын, қадір-қасиетін және іскерлік беделін оларды моральдық және физикалық азапқа әкеп соққан жеке мүліктік емес құқықтары ретінде бұзған жағдайларда қорғауды көздейді [5]. ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі 73-3-бапта да адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін бұзғаны үшін жауапкершілікті айқындайды [6]. ҚР ҚК-нің 131-бабы бойынша қылмыстық жауаптылық шаралары ар-намыс пен қадір-қасиетті қорлағаны үшін белгіленген [7]. Мемлекет мойындаған, заңмен бекітілген жоғары адамгершілік құндылықтар ретінде ар-намыс пен қадір-қасиет адамға өз қабілеттеріне деген сенімділік сезімін беруге, оның әлеуетті мүмкіндіктерін дамытуға ықпал етуге арналған.

Құқықтық сананың жеткіліксіз деңгейіне байланысты, әсіресе ар-намыс пен қадір-қасиет ұғымдары бөлігінде, мемлекеттік қызмет саласында және қоғам мүшелерінің едәуір бөлігінде тыйым салудан, шектеулерден, жазалардан сыбайлас жемқорлыққа қарсы қолданылатын тәсілдер сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды қамтамасыз етуге қабілетсіз. Адамның ар-намысы мен қадір-қасиетіндегі қасиеттерінің құндылығы туралы адамдардың санасында түбегейлі өзгеріс болмайынша, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бағыттары тиімді болмайды. Сыбайлас жемқорлықты жеңу моральдық-адамгершілік және құқықтық принциптердің қалыптасқан жүйесінде ғана мүмкін болады. Мемлекеттік қызмет жүйесін реформалауда азаматтық қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағыттағы басқарушылық шешімдерді қабылдауға ықпалын күшейту сөзсіз болып табылады. Қадір-қасиетке ие адамдар өздерінің іс-әрекеттерін ішкі моральдық принциптермен байланыстырады

және сәйкесінше, бұл кімнен туындамаса да, озбырлыққа қарсы тұруға дайын. Өз құқықтарын білу оларға ерік-жігер, заңдарға сүйене отырып, оларды қорғау қабілетін береді. Сондықтан адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін түсіну, тану және сақтау үшін бізде қоғамдық қатынастар жүйесінде тұрақтылық қана емес, сонымен қатар сыбайлас жемқорлықпен күресудің тиімді әдісі болады.

Осыған байланысты жоғары оқу орындарының қоғамдық өмірдің барлық салаларында азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын іске асыруға ықпал етуге, адамның, оның бірлестіктерінің, қоғам мен мемлекеттің заңды мүдделерін қорғаушы болуға шақырылған болашақ заңгерлерді даярлау жауапкершілігі артып келеді.

Алайда, еліміздің заң университеттері мен заң факультеттерінде оқыту жағдайы жақсы болған жоқ. Шын мәнінде, барлық заң пәндері қолданбалы сипатқа ие. Мысалы, біз мемлекет пен құқық теориясын «таза су теориясы» ретінде емес, салалық пәндер туралы айтпағанда, аудиториямыздың терезелерінен тыс ағып жатқан нақты өмірдің көрінісі ретінде ұсынамыз. Бұл пәннің ерекшелігі - бұл кәсіби құқықтық сананы қалыптастырудың бастауында, адам күнделікті кездесетін, бірақ олар туралы өте түсініксіз немесе қарапайым идеялары бар әлем туралы объективті, ғылыми негізделген біліммен толтырады.

Шындықтың белгілі бір процестері мен құбылыстары туралы жалпыланған және сенімді білімдерден тұратын мемлекет пен құқық теориясы осы білімді қоғамдық тәжірибеде қолданудың әдістері мен тәсілдерінің тұтас жүйесін ұсынады. Студенттерді әлемдік және ұлттық мәдениеттер жүйесіне интеграциялай отырып, мемлекет, құқық, қоғам және әлемдік даму тенденциялары туралы қазіргі білім деңгейіне барабар кәсіби ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл бүкіл әлеуметтік ғылымның (философия, экономика, тарих, әлеуметтану, саясаттану және т.б.) білімін жинақтау нәтижесінде әлем, қоғам, мемлекет, құқық туралы жалпы және нақты түсініктер беретін пән. Халық, азамат, тұлға және адам ретінде біз туралы. Ол өмірдің формулалары ретінде қысқаша түрде қарастырылатын мемлекеттік - құқықтық құбылыстардың мәні мен мақсатын көрсететін негізгі құқықтық категориялар мен ұғымдарды қалыптастырады. Осылайша, ол бүкіл білім беру бағдарламасын қамтиды, метапәндік білім болып табылады.

Олар туралы білімді игеру қазіргі кезде құқықтық білімнің жалпыға бірдей тұжырымдамалық аппаратының сөзсіз қалыптасуы, әлемнің әртүрлі құқықтық жүйелеріндегі құқықтық құбылыстар туралы идеяларды біріздендіру кезінде ерекше өзекті болып отыр. Ал қазір бізде тиісті органдар мен лауазымды тұлғалардың құқық қолдану қызметінде де бар, көп жағдайда белгілі бір тұжырымдамалық аппаратты нашар меңгеру, оның ең нашар көріністері құқықтық принциптердің мағынасын түсінбеу, заң мен заңға тәуелді актілерді, құқық бұзушылық құрамын, құқық қолдану процесін, заңды мінезқұлық шектерін ажыратуда. Бұл мемлекет және құқық теориясы бойынша төмен, қысқартылған бағдарламаның нәтижелерінің бірі. Бұл пән болашақ заңгерлердің кәсібилігінің негізін құрайтын заңгерлік білім беру жүйесіндегі негізгі пәнмен анықталуы кездейсоқ емес. Сонымен қатар, тәжірибе көрсеткендей, кәсіби білімге қойылатын талаптар айтарлықтай өзгерді. Әлеуметтік-экономикалық дамудың динамикасы жаңа қатынастар жүйесіне енуге уақыт қалдырмайды, тек іргелі білімді ғана емес, сонымен қатар мәселені көру, міндеттер қою және оларды шешу жоспарларын құру қабілетін дереу енгізу қажеттілігін талап етеді. Студенттердің шындыққа сәйкес келетін шешілетін мәселелерге көзқарастары мен идеяларының кеңдігі логикалық дәйекті ойлауды дамыта отырып, мемлекет және құқық теориясы сабақтарына негізделген. Мемлекет тарихына және Қазақстан құқығына қатысты тағы бір мысал алайық. Сағат саны Қазақстан тарихы бойынша сағат көлеміне сілтеме жасай отырып, осы пәннің мәніне пропорционалды емес қысқарды. Бірақ бұл пәндер көп жағдайда сәйкес келмейді. Қазақ рулары мен тайпаларының аумағындағы мемлекеттік – құқықтық құбылыстар түріндегі қоғамдық даму заңдылықтарын ашатын, олардың пайда болуының объективті және субъективті мән-жайларын айқындайтын процестер мемлекет тарихы мен Қазақстан құқығының мәні болып табылады. Бұл пән бойынша білім қазақтар

мемлекеттілігінің шынайы тарихын белгілеу, оның олқылықтарын толтыру бойынша уақыт өте қажет және сұранысқа ие. Тәжірибелік маңыздылығы мынада: осы білім негізінде өз тамырына деген терең құрметке тәрбиелеу, шынайы білім негізінде өз елінің мүдделерін қорғау үшін жастардың бойында шынайы патриотизмді қалыптастыру керек.

Осы түсінікпен ғана адамдардың арнамысы мен қадір-қасиетін қорлайтын сыбайлас жемқорлық көріністерінен азат әділ мемлекет құру процесінде қоғамдық даму қажеттіліктеріне сұранысқа ие мамандарды даярлауда алға қойылған мақсаттарға қол жеткізуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. (19.09.2022 ж. өзгерістер мен толықтырулар мен).
2. Расма Карклинс. Система в ответе за это: коррупция в посткоммунистических странах. Алматы, 2006. С.19
3. Основы противодействия коррупции. Алматы, 2004. С.22
4. Фортова, Л. К. Честь и достоинство в становлении и самоутверждении личности / Л. К. Фортова, О. М. Овчинников. // Молодой ученый. - 2014. - № 10 (69). - С. 435.
5. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ. (2022 жылға өзгерістер мен толықтырулар мен)
6. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. (2023 жылға өзгерістер мен толықтырулар мен)
7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. (01.01.2023 бастап қолданысқа енгізілді).